

Ekonomik

ŞUBAT / 2023

KONU: EKONOMİ

YOKSULLUK, YOKSUNLUĞUN BOYUTU VE EKONOMİK ANALİZİ

PROF. DR. VEYSEL ULUSOY / EKONOMİST, BOSTON COLLEGE

YOKSULLUK, YOKSUNLUĞUN BOYUTU! VE EKONOMİK ANALİZİ

Prof. Dr. Veysel Ulusoy / EKONOMİST, BOSTON COLLEGE

1. Yoksulluk, Yoksunluk ve Gelir Dağılımı: Gerçekten bir Sorun mu?

Bu çalışmada Türkiye ekonomisindeki kötü gidişatın toplum üzerinde yarattığı tahribatin etki alanlarını açıklayabilmek için kavramların doğru şekilde tanımlanması gerektiğine inanıyoruz. Nitekim yoksulluk, yoksunluk, gelir adaletsizliği kavramlarını doğru biçimde tanımlayıp, var olan sorunlara ek olarak ortaya çıkan Covid-19 etkisini, ve bununla birlikte ekonomik büyümede yakınsama etkisinin ekonomik analizini sunacağız.

Bu çalışma yoksulluk ile yoksunluğun hangi ekonomik faktörlere bağlı olduğunu analiz edecek, bu kapsamda politika yapımcılarına yol gösterici nitelikte olacaktır.

A. Yoksulluk

Yoksulluk, ülkemizde halkın geniş kesimleri tarafından hissedilmekte olan bir sorundur ve son dönemde Türkiye'nin kanayan bir yarasıdır. İnsanların sadece alım güçlerinin düşmesi anlamına gelmeyen yoksulluk, toplum yapısını sosyal ve psikolojik açıdan da olumsuz etkilemektedir. Bu sebeple yoksulluğun ülkemizdeki durumunu, gidişatını, sebeplerini ve giderilmesi yollarını kavramak önemlidir.

Yoksulluk kavramını incelemek için öncelikle yoksulluğu net bir şekilde tanımlamak gerekir. Aksi takdirde yoksulluğun subjektif ve değişken bir kavram olarak kalması riski vardır ve bu net tanım olmaksızın bu kavram üzerinden yapılacak karşılaştırmalar konuyu anlamayı zorlaştıracaktır. Literatürde çeşitli yoksulluk tanımları mevcuttur.

Aşırı (mutlak) yoksulluk ve görelî yoksulluk en sık kullanılan yoksulluk kavramları olmuşlardır. Aşırı ya da mutlak yoksulluk, Birleşmiş Milletler tarafından insanların temel ihtiyaçlarını (besin, temiz

su, sağlık, barınma, eğitim gibi) karşılayamamaları durumu olarak tanımlanır. Dünya Bankası ise aşırı yoksulluğu günlük 1,90 ABD Doldardan az gelire yaşamak olarak tanımlıyor. Mutlak yoksulluk, insanların hayatlarını devam ettirmek için ihtiyaçları olan asgari gelire ulaşamama durumu olarak da tanımlanabilir. Dünya ve Türkiye’de mutlak yoksulluk, yani insanların gıda ihtiyaçlarını karşılayamayacak kadar yoksul olması durumu son yıllarda giderek azalmakta ve daha az insanı tehdit etmektedir.

Dünya Bankası verilerine göre 1981 yılında dünya nüfusunun yüzde 42,66’sı mutlak yoksullukta, yani günde 1,90 ABD Doları altında gelire yaşamaktaydı. Bu oran, yüzde 78’lik bir azalmayla 2017 yılında yüzde 9,27 seviyesine geldi.¹ Bu oran, geleceğe dair umutlu olmamıza izin verirken dünyadaki yaklaşık her on insandan birinin hâlâ temel ihtiyaçlarını karşılayacak geliri elde edemiyor olması üretimin bu kadar yüksek olduğu yirmi birinci yüzyıl şartlarında fazlasıyla üzücü bir fotoğraf karşımıza çıkarmaktadır. Türkiye’de de mutlak yoksullukla mücadelede 2018 yılına kadar iyi bir tablo oluşsa da ülkede yaşanan kur krizinin ardından bu oran 2019 yılından günümüze kadar oldukça yüksek seviyelere çıkmıştır.

Şüphesiz günümüzdeki istatistiki verilerin yoksulluk başta olmak üzere birçok ölçümü hala yeterli bir şekilde yansıttığını söylemek kolay değildir. Bu olgu yoksullukta sadece veri alanında değil, yoksulluğun dinamik içeriği ve çok yönlülüğünden de ortaya çıkmaktadır. Yoksulluk, bazı durumlarda aşağıda da açıklanacak yoksullukla eş tutulduğu gibi, bazı zamanlarda da toplumdaki dışlanmak ve gelir dağılımındaki derin bozulmalarla anlatılmaktadır.

Doğal olarak tüm bunlar aynı çatıda işlenebilir ama konuyu sosyal sorun olması yanında eğitim, özgürlük, insan sermayesi oluşumu, politik katılım, sağlık ve benzer açılardan eş zamanlı olarak değerlendirmek gerekir. Tüm bu özelliklerin analiz edilmediği bir yapısal yaklaşımda yoksulluğu azaltacak ya da ortadan kaldıracak politikaların uygulanması ve başarıya ulaşması zorlaşacak, sorun kendi haline yani rastgele bir niteliğe bürünecektir.

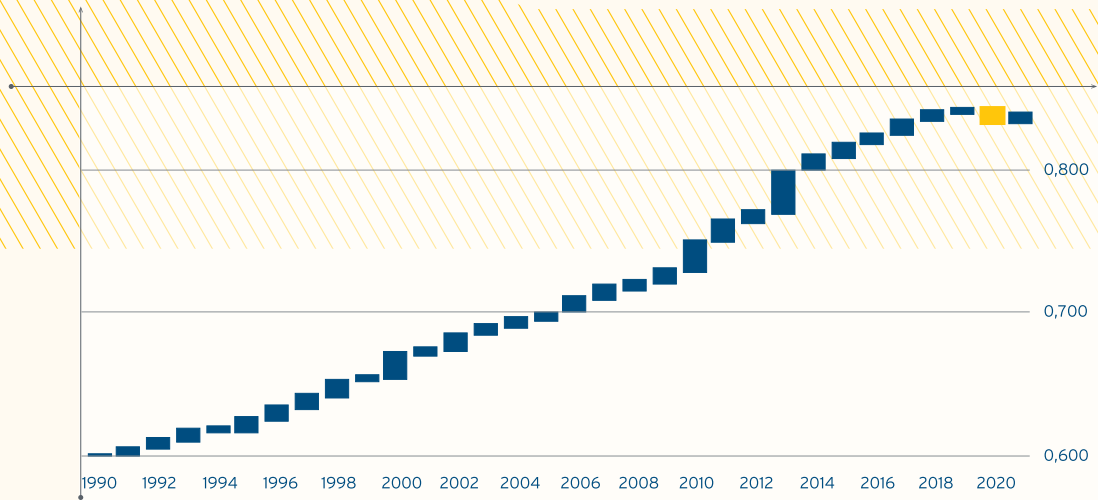
Yoksulluğun kararlı ve sürekli bir kalkınmanın önündeki en büyük engel olduğunun bilinmesi gerekir. Bu olumsuzlukların başında doğal kaynakların kullanımındaki dengesizlikler gelir. Bu kaynakların dağılımında ve bilinçsiz kullanımından kaynaklanan zararların gelir dağılımı bozukluğu kapsamı paralelinde düşünülmesi gerekmektedir. Diğer bir anlatımla, yoksulluk sadece gelir ve onun dağılım sorunu değil aynı zamanda çevresel ve doğal kaynak kullanım ve dağılımı ile yakından ilgilidir.

1. Dean Jolliffe vd. "Assessing the Impact of the 2017 PPPs on the International Poverty Line and Global Poverty", Policy Research Working Paper, 9941, World Bank Group, Şubat 2022 <https://documents1.worldbank.org/curator/en/353811645450974574/pdf/Assessing-the-Impact-of-the-2017-PPPs-on-the-International-Poverty-Line-and-Global-Poverty.pdf> (Erişim tarihi: 29 Ocak 2022)

Yoksulluk temel gereksinim kapsamına sıkışmış bir ölçü olmaktan çoktan çıkmıştır. Gıdaya ulaşım yaklaşımıyla değerlendirilmeyecek kadar da toplumsal ve coğrafi bir kavramdır. Kişi başı gelirin önemli bir seviye göstergesi olması yanında yoksulluk onun yerel özellikleri yanında dağılımına kadar inen derinlikleriyle de ilgilidir. Kavram ayrıca fiziksel gereksinimlere (barınma, istihdam, sağlık, giyecek, eğitim vb.) indirgenmenin yanında onların detayını gerektiren bir özelliğe sahiptir. O detayda ise tüm bu fiziksel gereksinimlerin kalitesi, kolay erişilebilirliği ve onun diğer toplumlara göre karşılaştırmalı analizleri mevcuttur.

Yoksulluğu inceleyen araştırmalarda ekonomik kalkınma ile insani gelişmişlik endeksinin ilişkisinin ortaya konması çok önemlidir. Birleşmiş Milletler İGE (İnsani Gelişmişlik Endeksi), insan gelişiminin üç temel boyutunda uzun vadeli ilerlemeyi değerlendirmek için özet bir ölçüdür: Uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgiye erişim ve makul bir yaşam standardı. Türkiye'nin 2021 İGE değeri 0,838'dir. Bu da ülkeyi çok yüksek insani gelişme kategorisine sokarak 191 ülke ve bölge arasında 48. sırada konumlandırmıştır. 1990 ile 2021 yılları arasında Türkiye'nin İGE değeri yüzde 39,7'lik değişimle 0,60'dan 0,838'e çıkmıştır.

Grafik 1:
Türkiye'nin İnsani Gelişmişlik
Endeksi (İGE)

Kaynak: UNDP, Human Development Reports, Türkiye, 8 Eylül 2022
<https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/TUR> (Erişim tarihi: 10 Ocak 2023)

Grafikte yeşil barlar o yılın İGE'sinin yükselmesini, kırmızı olanı ise düşüşü göstermektedir. 1990'dan bu yana küresel gelişmelerin de etkisi ile İGE'yi oluşturan faktörlerin yani doğuştan beklenen yaşam süresi, beklenen eğitim yılı, ortalama eğitim yılı ve kişi başına gayri safi milli gelirin doğrusal bir şekilde yükseldiğini gözlemlerken, özellikle 2018 ile başlayan ekonomik zorluklarla hız azaldığını, bunun yanında hız kesme sürecinin de başladığını görüyoruz.

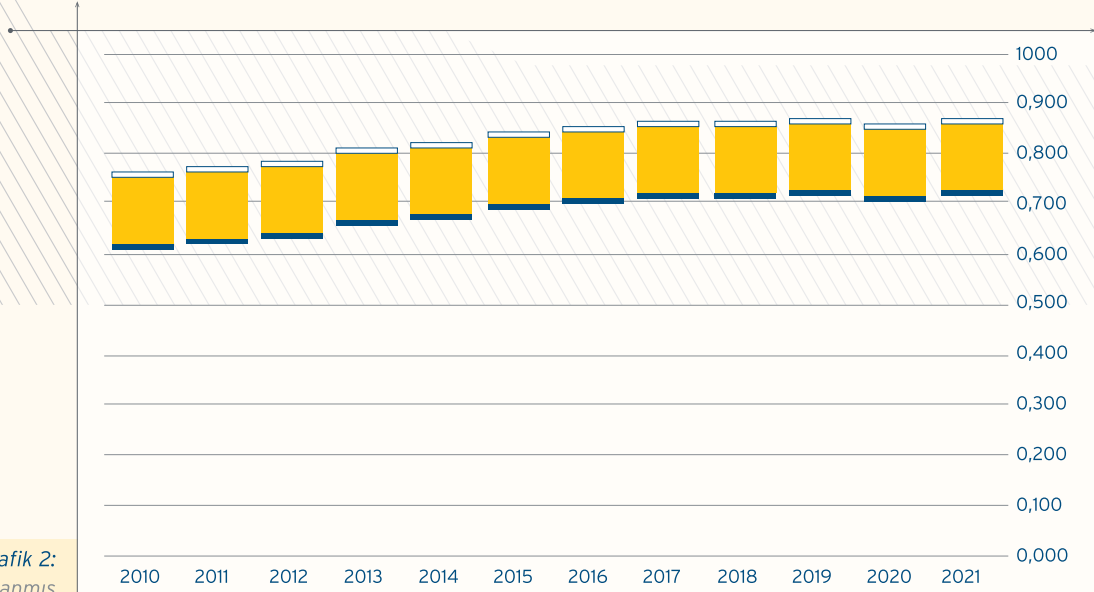

İlk bakışta kalkınmanın tüm özelliklerinin zaman içinde görünümünün sunulduğu Grafik 1'de, Türkiye'deki insani gelişmişliğin devamlı yükseldiğini ve endeksi oluşturan söz konusu dört faktöre bağlı ilerlemenin en azından 2018'e kadar tepe noktaya ulaşarak durgunluğa eriştiğini görüyoruz. Öte yandan söz konusu istatistiğin bir de görünmeyen bir yüzü vardır. Söz konusu gelişmişlik tüm ülkenin ortalama davranışını sunarken, bunun yukarıda bahsedilen dört faktörün dağılımına göre ağırlıklandırılması ve gelişmişliğin ona göre analiz edilmesi gerekir. Bu sayede Türkiye'de kalkınmanın en önemli ögesi olan insan sermayesinin gelişmesinin özellikle son yıllarda nasıl konumlandığını görmek ve bunu da yoksulluk ile ilişkilendirmek faydalı olacaktır.

Grafik 2 tam da bu ağırlıklandırılmış İGE'nin davranışını vermektedir. Üstteki beyaz çizgiler Grafik 1'deki yeşil barların üst sınırını gösteren İGE'dir. Buna göre yukarı da bahsettiğimiz 1990 ile 2021 yılları arasında Türkiye'nin İGE değeri yüzde 39,7'lik artışın doğuşta beklenen yaşam süresi 8,3 yıl, ortalama eğitim süresi 4,2 yıl ve beklenen okullaşma yılı 9,3 yıl ve kişi başına GSMH'nin aynı yıllar arasında yaklaşık yüzde 138,7 yükselmesinden kaynaklandığını belirtmek gerekir.

Bu sayısal gelişmeler göz önüne alındığında çoğunlukla artan bir trende sahip olan İGE'de bazı kayıpların oluştuğunu kayda geçmek gerekmektedir. Bu kaybın varlığını ise her iki grafiği analiz ederek yorumlamak faydalı olacaktır.

Grafik 2'nin üst sınırın yalın, üst ile alt sınırının ise ağırlıklandırılmış İGE'nin trendi olduğu gerçeğiyle aradaki mesafe olan kırmızı barlar her yıl insani gelişmişlik seviyesinden kaybın ne kadar olduğunu göstermektedir.

Grafik 2:
Eşitsizliğe Göre Ayarlanmış
İGE (Türkiye)

Kaynak: UNDP, Human Development Reports, Türkiye, 8 Eylül 2022

<https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/TUR> (Erişim tarihi: 10 Ocak 2023)

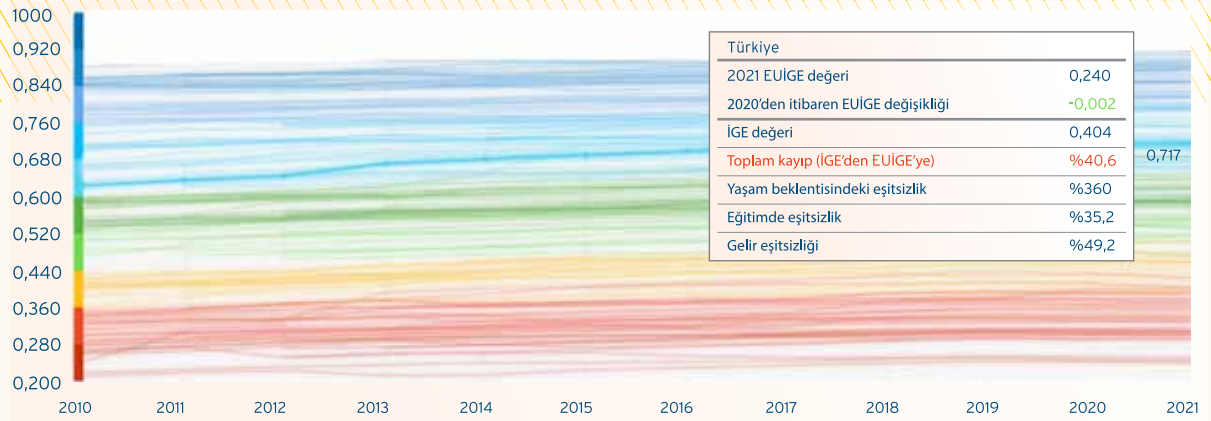

2010 yılından günümüze kadar yıllık kayıp hacminin aşağı yukarı aynı kaldığı ve 2021 yılı itibarıyla bu kaybın üst seviye olan 0,839'dan 0,715 seviyesine inerek yüzde 14,4 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Bu yaklaşım uyarınca bir ülkede eşitsizlik arttıkça insani gelişmedeki kayıp da artmaktadır. Türkiye'nin eşitsizlikten kaynaklanan kaybı yüzde 14,4'tür. Dağılım ile ağırlıklandırılmış bu verilerdeki kayıp yoksulluğun boyutu yanında onun ne kadar yapışkan bir durum aldığı sayısal bir göstergesidir.

İGE doğal olarak yoksulluğa bakışta bir referans noktası ve yoksulluğun sadece sayısal bir ifadesidir. Öte yandan bu sayısal verilerin de çoğunlukla BM, Dünya Bankası, OECD ve IMF gibi kurumlara üye devletlerden gittiği gereği de ortadadır. Diğer bir ifadeyle, üye ülkelerin istatistik ofislerinin son yıllarda sorgulanması gereken yanlış veri toplama ve onu kamuoyuna sunma yöntemlerinde tartışılması gereken çok özellik bulunmaktadır. Örneğin Türkiye İstatistik Kurumu'nun özellikle 2010 yılından günümüze olan süreçte uyguladığı istatistiki metotlar, veri toplama uygulamaları ve yaptığı revizyonlar ile ekonomi ve sosyal hayatın tecrübe ettiği eğilimleri ne kadar farklı tarafa yönlendirdiği konusunda kamuoyunda bir fikir birliği mevcuttur. Hal böyle olunca İGE'nin içeriğini oluşturan eğitim, ulusal gelir, yaşam beklentisindeki eşitsizlikler ve gelir dağılımı gibi faktörlerin de sorgulanmasının da gerekliliği vurgulanmalıdır.²

İGE ile yoksulluğun grafiksel bağlantısını küresel çapta karşılaştırmak gerekirse, Dünya Bankası kalkınma göstergelerinde 150'den fazla ülke içindeki konumunu 70-80'ler arasında koruyan

Grafik 3:
Eşitsizliğe Göre Ayarlanmış
İGE (Dünya ve Türkiye)

Kaynak: UNDP, Human Development Reports, Inequality-adjusted Human Development Index (IHDI), <https://hdr.undp.org/inequality-adjusted-human-development-index#/indices/IHDI> (Erişim tarihi: 10 Ocak 2023)

2. Özellikle 2005 ile 2014 arasında ulusal gelir hesaplamalarında yapılan revizyonlarla kişi başına gelirin 6,000 ABD dolarından 12,000 ABD Dolarına hızlı bir çıkış yaptığını, daha sonra da bunun yaşanan döviz ve diğer tip sorunlarla 7,500 ABD Dolar civarına düştüğünü gördük. Artan enflasyon eğiliminin fakirliği ve yoksulluğu ne kadar körüklediğini analiz etsek de saklanan gerçek enflasyon değerlerinin bu boyutu bir kat daha artırdığını belirtmek gerekmektedir. Bu ve benzeri veri kısıtlamaları ile ortaya çıkan görünüm sonucunda hükümet politikaları da yanlış bir kapsamda uygulama alanı bulmuştur. Gerçek seviyede görünmeyen yoksullukla ilgili gelir ve istihdam politikaları ile aile yardımları, çiftçilere ödenen anayasal teşvik miktarları da yaşanan zorlukların ortadan kaldırılmasında etkisiz hale gelmiştir.

Türkiye'nin İGE'deki sıralamasında da farklılık göstermediği görülmektedir. Her bir çizginin bir ülkeyi, yeşil olanların dünya ortalama aralığını verdiği Grafik 3'te, mavi olanların ortalama ağırlıklandırılmış İGE'nin üzerinde bir konuma sahip olduğu, kırmızı alanda kalan ülkelerin ise aşağılarda sıralandığı belirtilebilir.

Buna göre Türkiye'de yukarıda bahsettiğimiz veri sağlığını da göz önünde bulundurarak analiz ettiğimizde İGE bir miktar yükselişe geçmiş ama son yıllarda bu eğilimde durulma başlamıştır. Eğilime etki eden faktörler (enflasyon, ekonomik büyüme gibi) sonraki bölümlerin konusu olacaktır.

B. Yoksunluk

TÜİK ve Avrupa İstatistik Ofisi (Eurostat), finansal sıkıntıda olma durumunu ifade etmek için "maddi yoksunluk" kavramını kullanıyor. TÜİK'in ve Eurostat'ın ortak kullandıkları tanıma göre; aşağıda belirtilen dokuz maddenin en az üçünün ekonomik olarak karşılanamaması, maddi yoksunluk durumu olduğunu gösterirken bu maddelerden en az dördünün karşılanamaması ise ciddi maddi yoksunluk durumuna işaret ediyor.

Yoksunluğun göstergesi olarak karşımıza çıkan 9 adet sosyal gereksinim araçları şunlardır:

- Çamaşır makinesi,
- renkli televizyon,
- telefon ve otomobil,
- beklenmedik harcamalar,
- evden uzakta bir hafta tatil,
- kira, konut kredisi,
- borç ödemeleri,
- iki günde bir et, tavuk, balık içeren yemek ile evin ısınma ihtiyacı.

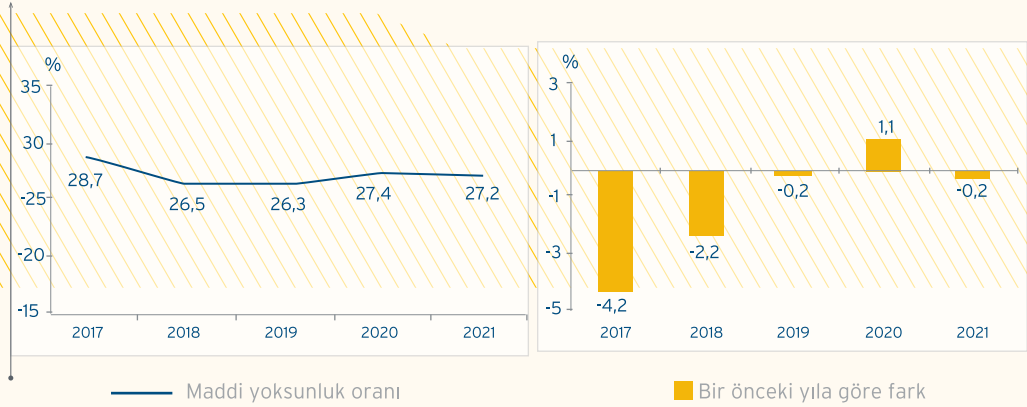
2022'de Avrupa'da ciddi maddi yoksunluk oranı en yüksek ülke Türkiye olmuştur. Analistler bu konuya medyan gelir açısından bakmanın biraz da olsa gelir dağılımından bağımsız bir karşılaştırma ortamı yaratacağı fikrindedirler. Medyan gelire göre yoksulluk oranı kısmen az değişim gösterirken ülkemizin medyan geliri ciddi bir değişim göstermektedir. 2002-2003'te başlayan IMF destekli kriz ve kriz sonrası ekonomi politikaları 2006 yılında medyan geliri 4,701 liraya kadar yükselmiştir. Bu değer de 2006 yılının ortalama kuruyla 3,287 ABD dolarına eşit hale gelmiştir. Medyan gelir yine TÜİK ve merkez bankasının verileri kapsamında 2013 yılında 5,275 dolara kadar yükselmiştir.³

3. Bu süreçte, özellikle geliri ifade eden ekonomik büyüme verilerinin yeniden gözden geçirilmesi ve revizyonu konusunu da vurgulamamız gerekir. 2005 yılından özellikle 2014 yılına kadar büyük sıçramaların yaşatıldığı GSYH (Gayrisafi Yurtiçi Hasıla) verilerinin de etkisi oldukça fazladır. Diğer bir ifadeyle ulusal gelirden yapılan düzenlemeler hem ortalama hem de medya geliri olması gereken trend değerinin çok üstüne taşımıştır.

Ancak 2013 yılından itibaren ABD doları bazında medyan gelirden bir düşüş görülmüştür. Gelir 2021 yılında 3,150 ABD dolarına düşerek son 15 yılın en düşük seviyesini görmüş ve 2006 yılı değerinin altına düşmüştür. Bu, özellikle son yıllarda ülkemizde yoksulluk oranının artmasının yanı sıra, yoksunluğun da beraberinde arttığının bir göstergesidir. Medyan gelir seviyesindeki düşüş, ülkemizde ortalama bir vatandaşın alım gücünün azaldığını ve Eurostat yoksunluk kavramındaki temel maddelere ulaşmakta zorlandığını göstermektedir. Detayı bu raporda ele alınan faktörlere bağlı olan yoksunluğun ülkemizde medyan gelirin belirli bir oranı altında yaşayan kişilerin yanı sıra toplumun neredeyse tamamı tarafından hissedilen bir sorun olarak öne çıktığını anlatmaktadır.

Maddi yoksunluğun ayrıntılı bir şekilde incelenmesi yoksulluğun nasıl ağır bir yapısal sorun olduğunu da ortaya koyabilir. Yukarıda vurgulanan ölçüler çerçevesinde dokuz maddenin en az dördünü karşılayamayanların oranı olarak tanımlanan ciddi maddi yoksunluk oranı; 2020 yılında yüzde 27,4 iken 2021 yılı anket sonuçlarında 0,2 puan azalarak yüzde 27,2 olarak gerçekleşmiştir. Diğer bir ifadeyle Türkiye’de hane halkının yaklaşık olarak yüzde 30’a yakını ciddi bir yoksunluk içinde bulunmaktadır.

Grafik 4:
Maddi Yoksunluk Oranı
ve Değişimi

Kaynak: TÜİK

Bu verilerin en son 2021 yılında yapılan anketlere dayalı olduğu gerçeğiyle, özellikle bundan sonra yaşanan aşırı hayat pahalılığı ve yüksek enflasyon oranları kapsamında Türkiye’de ciddi maddi yoksunluk oranının ekonometrik modellerle yapılan sağlamlamasında yüzde 40’ları aştığını söyleyebiliriz.

2. Gelir Adaletsizliği, Ekonomik Büyüme ve Yoksulluk

Ekonomik büyüme temel olarak ülke gelir seviyesi ve refahın bir ölçüsü olması yanında, ayrıntılı analizi ile de söz konusu dağılımının derecesini bize gösterir. Uluslararası karşılaştırma yöntemiyle ele alındığında ise küresel refah dağılımı, fakirlik, fakirliğin derecesi ve kaynakların transferi gibi birçok etken açısından karşılaştırma yapmamıza olanak sağlar. Ekonomik büyüme, başta da doğal olarak kanayan yara niteliğindeki yoksunluğun bu yönüyle adeta tüm faktörlerin ortak paydasıdır.

Çoğu Avrupa ülkesinde mutlak yoksulluk sifıra yakınken, Sahra Altı Afrika ülkelerinin çoğunda toplumun yarısından fazlası mutlak yoksulluk içerisinde yaşamaktadır. Dünyadaki gelir eşitsizliğinin boyutu son derece artmış ve birçok ülkede insanların çoğunluğu aç yaşadığı bir seviyeye gelmiştir.

Bu ve benzeri sorunların derecesinin azaltılması için ekonomik büyümeyi bir kurtarıcı faktör olarak düşünmek de yanlıştır. Diğer bir ifadeyle ekonomik büyüme gelir ve kaynak dağılımı yanında diğer birçok faktörün düzeltilmesi için gerekli şartı sağlayabilir ama yeterli şartları oluşturmadığı sürece toplumsal sorunları artıran bir özelliğe de sahip olabilir.

Dünya Bankası'nın verilerine göre Türkiye'nin 2001 yılında 6,053 ABD doları olan kişi başına düşen GSYH 2021 yılında 13,250 ABD dolarına ulaştı. Buna rağmen yoksulluk oranı ciddi bir düşüş göstermedi. Bu, ülkede üretim artırılsa bile bunun halka dağıtımında sıkıntılar olduğunu ortaya koymaktadır.⁴

Dünya Bankası verileri ile bu süreci irdelersek, örneğin 2017 yılında ülkemizin medyan gelirinin yüzde 70'inin altında yaşayan fert oranı yüzde 28,1 iken bu oran 2021 yılında yüzde 28,7'ye, yani 22,1 milyondan 23,7 milyona yükseldiğini görürüz. Medyan gelirin yüzde 60'ının altında yaşayan fert oranı aynı yıllar arasında yüzde 20,1'den yüzde 21,3'e yani 15,8 milyondan 17,6 milyona, yüzde 50'sinin altında yaşayan fert oranı ise yüzde 13,5'ten yüzde 14,4'e yani 10,6 milyondan 11,9 milyona ulaşmıştır. Türkiye medyan gelirinin yüzde 40'ının altında yaşayan kişi oranı ise toplumun yüzde 7,4'ünden yüzde 8,5'ine yani 5,86 milyondan 7,06 milyona çıkmıştır.

Bu verilere göre Türkiye'de sadece yoksul kişi sayısı artmamış, yoksulların toplumda tuttuğu yer, yani oranları da artmıştır. Bu, ülkede alt gelir grubunun büyümekte olduğu anlamına gelmektedir.

4. The World Bank, GDP current US\$, Türkiye, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=TR> (Erişim tarihi: 29 Ocak 2023)

Türkiye’de ekonomik büyümenin uygun bir şekilde dağıtılamaması ve yoksulluğun artmasının sebeplerine bakılırken gelir eşitsizliğinin de incelenmesi gerekmektedir.

Bu kapsamda gelir dağılımının temel göstergelerinden biri olan “Gini endeksi” kullanılabilir. Gini endeksi, 0 ile 100 arasında bir değer alır; 0 mükemmel eşitliği, 100 ise aynı derecedeki eşitsizliği ifade eder. Dünya Bankası’nın verilerine göre, verinin mevcut olduğu en son yıl olan 2019’da Türkiye’nin Gini endeksi 41,9’dur.⁵ Dünya ortalamasının 38 olduğu göz önüne alınırsa Türkiye’nin gelir eşitsizliğinde kötü durumda olduğu söylenebilir. TÜİK verileri de 2021 yılında gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmasında⁶ ilgili Gini katsayısını 0,401 olarak tahmin etmiş ve gelir gruplarına göre alt, orta ve yüksek gelir gruplarının toplam gelirden aldığı payları zamana göre sunmuştur. Verilere göre, ilginç bir şekilde, grupların gelir dağılımında neredeyse hiçbir değişim olmamış, sadece en düşük ilk yüzde 20’lik grubun gelirden aldığı pay yüzde 5,9’dan yüzde 6,1’e yükselmiştir. Gelir eşitsizliğindeki bu tablo, ülkede üretilen değerün uygun dağıtılamadığı ve yoksulluğa çare olamadığını göstermektedir.

5. The World Bank, Gini Index, <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI> (Erişim tarihi: 29 Ocak 2023)

6. TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2021, 6 Mayıs 2022,

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-ve-Yasam-Kosullari-Arastirmasi-2021-45581#:~:text=E%C5%9Fde%C4%9Fer%20hanehalk%C4%B1%20kullan%C4%B1labilir%20fert%20medyan,%21%2C3%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti.> (Erişim tarihi: 29 Ocak 2023)

3. Yoksulluk, Yoksunluk, Kaynak Dağılımı ve Ekonomik Büyüme Etki Eden Faktörler

Yukarıda belirtilen süreci sadece mutlak verilere ve verilerin karşılaştırmasına dayalı incelemek fotoğrafın bütünü kaçırmaya neden olabilir. Tüm ekonomik ve toplumsal yaklaşımlarda olduğu gibi incelenen değere etki eden faktörlerin yanında ilgili değerlerin de karşılıklı etkileşimini ortaya koymak faydalı olacaktır.

Bu aşamada yoksulluğu, dolayısıyla yoksunluğu ve fakirlik tuzağını etkileyen faktörleri açıklamak yararlı olacaktır. Öncelikle yukarıda açıkladığımız tek yönlü yoksulluk ölçümünü biraz geliştirerek daha anlamlı ve çok yönlü bir gösterge sunmak gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, Dünya Bankası ve benzeri kurumların genellikle GSYH ve onun bileşenlerini gelir gruplarına göre biçimlendirip sunulan istatistikleri bir adım daha yukarı taşımak faydalı olacaktır.

Bu ölçümlerden birisi Rasch Model olarak bilinen dinamik ve çok yönlü ölçüme dayalı yoksulluk endeksidir. Endeks sağlık, eğitim ve yaşam standardı gibi çoklu faktörleri bünyesinde taşıyan veri ile yoksulluğu tek bir gösterge olarak sunmaktadır. Bunun bir adım sonrasında ise bunu etkileyen değişik faktörleri incelemek daha kolay ve sağlıklı sonuçlar ortaya koyacaktır.⁷

Akılcı beklentiler sağlık sistemindeki teknolojik gelişme ve yapılan ek yatırımlarla eğitimde yapılan yatırım ve okullaşma oranı etkileşiminin yoksulluğu azaltılacağı yönündedir. Rasch Model bunu ortaya çıkararak dinamik değişimleri de ülkeleri karşılaştırarak bize sunmaktadır. Bu modeli uygulayan çalışmalardan birinde bu dinamik değişimi ayrıntılı olarak görmekteyiz.⁸ Böyle bir modelde enflasyonun yoksulluk endeksini yani göstergesini ne kadar etkilediğini ölçmek, tahmin etmek farklı bir önem kazanmaktadır.

A. Enflasyon ve yoksulluk

Enflasyon özelliği itibarıyla ekonomide birçok faktörü doğrudan ve dolaylı etkilediği gibi kendisi de onlardan etkilenmektedir. Brookings Enstitüsü'nün son sentezlerinden birinde enflasyon ve yoksulluk şu cümlelerle vurgulanmıştır: Dünyadaki birçok hane için artan enflasyon önemli bir zorluk teşkil ediyor.

7. Dünya Bankası'nın HDI (Human Development Indicators) yani insani kalkınma endeksi bu kapsamda benzer özellikler içerebilir. Bu endeks içinde temel olarak eğitim, okullaşma, okula katılım, okulda harcanan yıl sayısı, çocuk sağlığı, ölüm oranı gibi faktörlerin yanında, elektrik tüketimi, telefona erişim, temiz suya erişim, buzdolabı sahibi olma ve işlenebilir toprak alanı gibi fiili etkenleri kapsamaktadır.

8. Eduardo Cuenca Garcia v.d. "Factors Determining Differences in the Poverty Degree among Countries", Resources, 8:3, 2019, <https://doi.org/10.3390/resources8030122>

“Daha yüksek fiyatlar, gerçek ücretlerin ve tasarrufların değerini aşındırarak haneleri daha yoksul hale getirebilir. Ancak bu etkiler eşit olarak hissedilmez: Düşük ve orta gelirli haneler, zengin hanelere göre yüksek enflasyona karşı daha savunmasız olma eğilimindedir. Bu, gelirlerinin, varlıklarının ve tüketim sepetlerinin bileşimini yansıtır. Ancak enflasyon, küresel yoksulluk sınırının altında yaşayan en yoksul haneleri doğrudan daha az etkileyebilir. Bunun nedeni, en yoksul hanelerin asgari ücret gelirlerine veya varlıklarına sahip olmaları ve geçimlik tarım veya takas gibi enflasyona karşı daha az savunmasız olabilecek parasal olmayan gelirlere güvenme eğiliminde olmalarıdır.”⁹

Aynı çalışmaya göre gelişmiş ekonomilerde, düşük ve orta gelirli haneler, zengin hanelere göre ücret gelirlerine ve transfer ödemelerine daha fazla güvenme eğilimindedir. Fiyat enflasyonu genellikle ücretlerdeki ve transferlerdeki büyümeyi geride bırakırken, serbest meslek geliri ve yatırım gelirin enflasyona ayak uydurması daha olası olabilir. Bu nedenle, enflasyon, en zengin hane halklarına göre daha yoksul hanelerin gelirlerini azaltabilir. Yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ekonomiler arasında tablo benzerdir. Örneğin Brezilya'da serbest meslek ve yatırım geliri, yüksek gelirli hanelerde düşük ve orta gelirli hanelere göre daha büyük bir gelir payına sahiptir. Bununla birlikte, en yoksul haneler de parasal olmayan gelire bel bağlamaktadır.

Enflasyonun etkisi sadece bununla da sınırlı değildir. Kısa ve uzun dönemli yaklaşımlarla incelenen enflasyon etkisi belki de ülkemizde olduğu gibi, veri sağlığı ile de çok yakından ilgilidir. 400'den fazla maddenin kapsamında tahmin edilen enflasyon oranının tek bir gösterge olarak değil de içeriği ve gelir gruplarına göre farklı enflasyonları dinamik bir yaklaşımla ele almak daha faydalı olacaktır. Sonuç itibarıyla tek bir enflasyon verisi gelir dağılımının oldukça farklı olduğu toplumlarda gerçek hayat pahalılığını ortaya koyamayacaktır.

Yoksul hane halkları özellikle enflasyon oranı belli bir eşiği aştığında yüksek gelir grubuna göre daha fazla etkilenir. Buna bağlı olarak tüketim sepeti içindeki sınırlı hareket yeteneğine bağlı kalmalarından dolayı da ikame yapamadıkları için bir enflasyon tuzağı içine girerler.

Ekonomide esneklik ve ikame (yerine koyma) kapsamı genişledikçe tüketici ve aynı zamanda üreticiler gelişen olumlu ya da olumsuz durumlara göre farklı aksiyon alarak faydayı üste zararı ise en aza indirmeye çalışır. Öte yandan enflasyon ve tüketim alanı düşünüldüğünde, yoksul halkın davranış alanında değişim kısıtlı olduğundan söz konusu zararı azaltma yani yüksek enflasyondan kaçışı başaramayacağı açıktır.

9. Indermitt Gill ve Peter Nagle, "Inflation could wreak vengeance on the world's poor", Brookings, 18 Mart 2022, <https://www.brookings.edu/blog/future-development/2022/03/18/inflation-could-wreak-vengeance-on-the-worlds-poor/> (Erişim tarihi: 10 Ocak 2023)

İşte çok da tartışılmayan bu etki Türkiye’de son dönemde oldukça yaygın olarak görülmektedir. Köye ve köy üretimine bağlı olarak temel gıda maddelerinin belirli bir bölümünü önceleri sağlayabilen şehirdeki köy-bağlı ailelerin bu bağı son dönemdeki tam şehirleşme ile de kopma noktasına gelmiş ve kentli yoksulluk arasında önemli bir faktör olarak karışımıza çıkmıştır.

2019 yılının sonuna doğru Çin’in Wuhan şehrinde patlak veren ve bir pandemiye dönüşen Covid-19 salgınının her yönüyle 2020 yılından itibaren tedarik zincirinde bozulmaya yol açarak global çapta yeni bir krize neden olduğu açıktır. Bu kapsamda ülkeler ortak ve teker teker krizin etkilerini azaltabilmek ve piyasayı canlı tutabilmek amacıyla para politikasını değiştirme kararı aldı ve bir nevi parasal gevşemeyi tercih etti. Parasal gevşeme ile birlikte para arzının artırımına gidildi ve dünya ekonomisi biraz da olsa canlandı. ABD, Covid-19 döneminde halkına toplamda 5 trilyon ABD dolarına varan destek verdi; keza AB tarafı da benzeri yardımlarda bulundu. Bu maddi destekler küresel ekonomiyi bir süreliğine canlandırsa da parasal gevşemenin kaçınılmaz bir sonucu olarak küresel enflasyonu ateşledi.

Bunun yanında, Rusya’nın 24 Şubat 2022’de Ukrayna’yı işgal etmesi küresel piyasalarda sarsıcı etkiye yol açtı. Fosil yakıt üretiminde önde gelen ülkelerden biri olan Rusya, başlattığı işgal sonrası enerji ve emtia fiyatlarında ciddi bir artışa sebebiyet verdi. İşgalin akabinde Brent petrolde yüzde 40’a, doğalgazda ise yüzde 110’a varan büyük fiyat artışları yaşandı. Enerjide yaşanan pahalılık çoğu Avrupa ülkesi gibi Türkiye’yi de etkiledi. Türkiye’de aynı dönemde yaşanan döviz krizi, enerji fiyatlarındaki artışla da birleşince benzinin litre fiyatında yüzde 234’e varan ciddi artışlar görüldü.

Türkiye siyasi istikrarsızlık ve parlamenter sistemden cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesi ile birlikte küresel ekonomideki konumundan sapma yaşamaya başladı. Örneğin, 2017 yılında GSYH büyüklüğü olarak 851 milyar dolar ile dünyada 17’nci sıradayken başkanlık sistemiyle beraber 2021 yılında 807 milyar dolar ile 21’inci sıraya geriledi. Aynı dönemde parlamenter sistemden çıkış sonrası yaşanan denetimsizlik ve yönetememe hali ile birlikte Türkiye’nin kredi risk primi (CDS) 886 baz puanına yükseldi. Sadece bu göstergelerde de değil, verimlilik ve reel ücretler genel seviyesi gibi çoğu mikro ekonomik göstergelerde de diğer ülkelere göre daha gerilerde bir konuma itilmiştir.

Bu süreçte (2021-22 yılları arasında) 1 ABD doları 18 TL üzerine çıktı. Bu döviz şoku ülkedeki enflasyonda da sert bir artışa yol açtı ve enflasyon TÜİK’e göre yüzde 19 bandından yüzde 79’lara yükselirken, ENAG’a göre yüzde 40 bandından yüzde 176’lara ulaştı. Kuru tutabilmek için rezervlerde tarih boyunca görülmemiş kayıplar yaşandı ve KKM (Kur Korunmalı Mevduat) gibi argümanlarla yaşanmaya da devam ediyor.

Enflasyon özü itibariyle bir fiyat artış hız ve harcamayı yeniden şekillendiren bir olgudur. Enflasyon aynı zamanda harcama ve gelir dengesi kapsamında sınıfsal bir sonuç ortaya çıkarır. Türkiye’de de olduğu gibi gıda ürünlerinin fiyat artış hızının diğer madde fiyat artış hızlarının üzerinde olması nedeniyle alt gelir grupları çok daha olumsuz etkilenmektedir. Diğer bir ifadeyle marjinal tüketim eğilimi özellikle gıdada yüzde 100 olan düşük gelir hane halkını oldukça derinden etkileyerek orta ve uzun vadede kalıcı yoksulluğu besler.

Enflasyon sepetinin yapısal analizi ile asgari ücretin toplam çalışanlar içindeki payı yoksulluğu, yoksunluğu ve fiyat artışları arasındaki doğrusal ilişkiyi bize vermektedir. Asgari ücretin ortanca (medyan) ücret içindeki payının en yüksek olduğu, diğer bir ifadeyle neredeyse asgari ücretin ortalama ücret olduğu Türkiye’de tecrübe edilen enflasyon baskısı, fakirliğin yerini yoksulluğa ve hatta açlığa bıraktığını göstermektedir. Özellikle bu olumsuz ekonomik göstergelerle beraber OECD ülkeleri arasında asgari ücretin ortanca ücret içindeki payının çok yüksek olduğu ülkemizde, yokluk baskısını ölçmek için saha çalışmalarının yanında akademik modellerin de artmasına neden olmuştur.

Enflasyon ile onun açıklanan istatistiki değeri yoksulluğu doğrudan etkileyen en önemli faktör olarak değerlendirilir. Reel alım gücünün sayısal hesabını da ortaya koyan enflasyon verilerinin sağlıklı bir şekilde hesaplanması ve sunulması hissedilen ve ölçülen yoksulluğu da ilk elden etkilemektedir. Örneğin, Avrupa Komisyonu’nun 2022 yılının Nisan ayında yayınladığı rapor, Türkiye’de tecrübe edilen enflasyonun resmi verilerin üstünde olduğunu, özellikle enflasyon sepetindeki fiyat artışlarının açıklananın çok üstünde olduğunu vurgulamıştır.¹⁰ Bu kapsamda zaten asgari ücretin ortalama ücrete yakınsadığı bir ekonomide söz konusu istatistiki farkın yoksulluğu daha da artırdığını söylemek zor değildir.

Esasında ortalama ekme fiyatlarının altında yerel yönetimler destekli ekme satış noktalarındaki kuyrukların varlığı yanında onun sürekliliği yoksulluğun boyutunu açıkça ortaya koymaktadır. Temel besin kaynağı bile olmayan ekmeğin fiyatındaki en ufak bir artışın bile gündemi oldukça meşgul etmesi tam anlamıyla yoksulluğun toplumsal bir göstergesidir.

Örnekleri çoğaltmak olasıdır. Ekonomik anlamıyla ürünlere talebin gerektirdiği halk dilindeki kuyruklar temel bir nedenden dolayı ortaya çıkar: Fiyat artış hızı ile gelir artış hızı arasındaki farkın istatistiki olarak anlamlı bir seviyede kalması. Doğal olarak burada vurgulanması gereken en önemli nokta, fakirleştiren sahte büyüme ile orta gelir tuzağını referans noktası alan asgari ücret kapağıdır.

Baskılanan resmi istatistiklerin ortaya çıkardığı resme göre ayarlanan gelirlerin yaşam koşullarını belirten göstergelerden daha az olması, fakirliğin diğer yaklaşımla yoksulluğun daha da artmasına neden olmuştur.

10. Fikret Ataman ve Burçay Erus, "Turkey: Rampant inflation putting pressure on people in poverty", ESPN Flash Report, 2022/17, Nisan 2022, <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=25642&langId=en> (Erişim tarihi: 10 Ocak 2023)

Enflasyon geniş anlamıyla gelirin daha fazla kısmını iki açıdan başka yerlere aktarmanın diğer ifadesidir. İlkinde hayata pahalılığın dolayısı kalite ve miktarda harcama için daha fazla bedel ödemek, ikincisinde ise artan raf fiyatlarında dolayısı daha fazla vergi vermektir. Diğer bir ifadeyle enflasyon otomatik vergi artışı sağlayan bir araç niteliğiyle gelirin daha fazla kısmının devlete aktarılmasıdır.

2018 yılının başından bu yana yaşanan enflasyonist baskı tam da bu durumu ifade eden niteliğe sahiptir. Aniden kontrol dışına çıkan fiyat artışlarının özellikle dar gelirli hane halkında yarattığı şoklar sonrasında kontrol altına alınamayacak yapısal bozukluğa bürünmüş, ekonomik şoklar arkası arkasına toplumsal dengeyi bozmuştur. Öyle ki, 2022 yılının başında yapılan asgari ücret zammının daha 1-2 ay geçmeden satın alma gücü bakımından bir önceki asgari ücret seviyesinin altına inmesi enflasyonun yoksulluğu nasıl derinden etkilediğinin küçük bir göstergesi olarak karşımıza çıkmıştır. Aynı göstergenin 2023 yılında 8,506 liraya yükseltilecek asgari ücret içinde geçerli olacağını belirtmek yanlış olmayacaktır.

Toplumsal dengenin aniden ve kalıcı bir şekilde bozulmasının nedenleri plansız ekonomik politikaların bir sonucu olarak karşımıza çıkmıştır. İlgili bu dengesizliğin zaten oldukça bozuk olan gelir dağılımını daha da derinden etkilediğini söylemek yanlış olmaz.

Yoksulluğu artıran etken sadece enflasyon ve onun halkın yaşadığı ya da tecrübe ettiğinden farkı değildir. Diğer makro ekonomik faktörler önemli roller oynamaktadır. Diğer bir ifadeyle sadece gelirin enflasyona göre ayarlanması yaklaşımı değil tüm makro dengelerin toplumsal faydaya göre ayarlanması sorunu yoksulluğun derecesini de açıkça gösterecektir.

Söz konusu makro değerlerin başında döviz şoklarının bir filtresi konumundaki Merkez Bankası rezervlerindeki anlamsız erime gelmektedir. Yaklaşık 12-13 yıl önce kalkınmanın dış borçla da olsa hissedildiği dönemde 130 milyar doları aşan Merkez Bankası rezervlerinin hızla ve nedeni ekonomik koşulların dışındaki faktörlerden kaynaklanan bir şekilde erimesi Türkiye ekonomisini içinden çıkılmaz sorunlara yöneltmiştir. Bu dönemde karşımıza çıkan sorun sadece rezervlerin hızla erimesi değildir. Bunun yanında çoklu organ yetmezliği niteliğine sahip diğer faktörler de ekonomik ve toplumsal yaşamı etkilemeye başlamıştır.

Bunların en önemlisi kısır ekonomik büyümeye sıkı sıkıya bağlı olan gelirsizlik ve düşük tasarruf oranıdır. Sunulan resmi ekonomik büyüme verilerinin daha çok gerçek refah seviyesindeki artışı sunma fonksiyonunun aksine fakirliği saklayan bir özelliğe bürünmesi uygulanan politikaların yönünü de farklılaştırmıştır.

Yoksulluğu besleyen gelirsizlik, düşük tasarruf oranı ve ulusal yatırımların azlığı ya da yanlış alanlara yönlendirilmesi eninde sonunda üretimin iki temel faktörü olan emek ve sermayenin bu süreçteki paylarını da derinden etkilemektedir.

B. Üretimin bileşenleri ve yoksulluk

Ekonomide yaratılan değerlerin, diğer ifadeyle üretimin, temel girdileri başta emek olmak üzere, sermaye stoku, arazi ve doğal kaynaklardır. Ulusal hesaplarda daha çok ilk ikisinin üretimde aldıkları pay ile onların yarattığı katma değerler vurgulanır. Esas itibarıyla ulusal gelirin bu girdi yönü gelir transferi, gelir adaleti, katma değer ve ücretler ile beraber yoksulluğun da fotoğrafını çekmektedir.

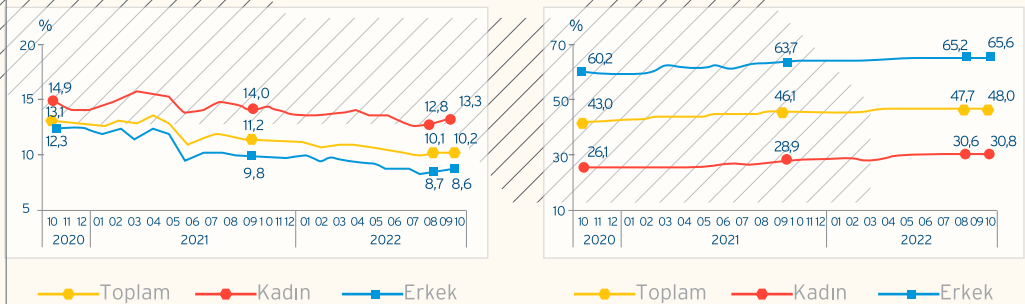
Emek ve sermayenin ulusal gelirden aldığı payın yıllar itibarıyla değişimi esasında refah veya yoksulluğun da bir göstergesi niteliğindedir. TÜİK bu sürecin raporunu her dönem kamuoyuna sunmaktadır.

TÜİK verilerini analiz ettiğimizde, 2022 yılında işgücü ödemelerinin ulusal gelirden aldığı payın özellikle son 5-6 yılda devamlı azaldığını, 2016-17 döneminde işgücü ödemelerinin net hasıladan aldığı payın yaklaşık yüzde 40'dan 10 puanlık düşüşle yüzde 30'a ulaştığı, hatta gayrisafi hasıladan payın da yüzde 25'lerde gerçekleştiğini gözlemlemekteyiz. Diğer bir ifadeyle, sermaye ve emek arasındaki paylaşım eşitsizliğinin bu derece kötüleşmesinin yoksulluğu beslediğini ve özellikle genç işsizliğin son derece yüksek oranda gerçekleşmesiyle de yeni kuşağa fakirliği hediye ettiğimizi vurgulamak gerekir.

Genç işsizlik (15-24 yaş) oranının yüzde 20'lerin üzerinde gerçekleştiği ve bunun yapışkan bir durum aldığı ekonomimizde gelecek kuşaklara transfer edilen gelirsizlik ve işsizliğin hane halkı yoksulluğunun önümüzdeki dönemde nasıl olacağına açık bir göstergesidir.

Tüm bunların yanında, işsizliğin kadın ve erkeklerde farklılık ve süreklilik göstermesi de genç işsizlik sorununun ne kadar derin bir konu olduğunu bize sunmaktadır. Özellikle kadınların işsizlik oranının diğer modern ekonomilere göre daha fazla olması yoksullukla beraber diğer toplumsal sorunları da getirmektedir.

Covid-19 pandemisi dönemi ve sonrasında iki haneli işsizlik sonrası sürekli tecrübe eden ekonomimizde erkeklerdeki oran tek son bir yılda tek haneye düşerken kadınlarda yapışkan bir nitelikte iki haneli olarak devam ederken yönünü de yukarıya çevirmiştir (sol taraf).

Grafik 5:

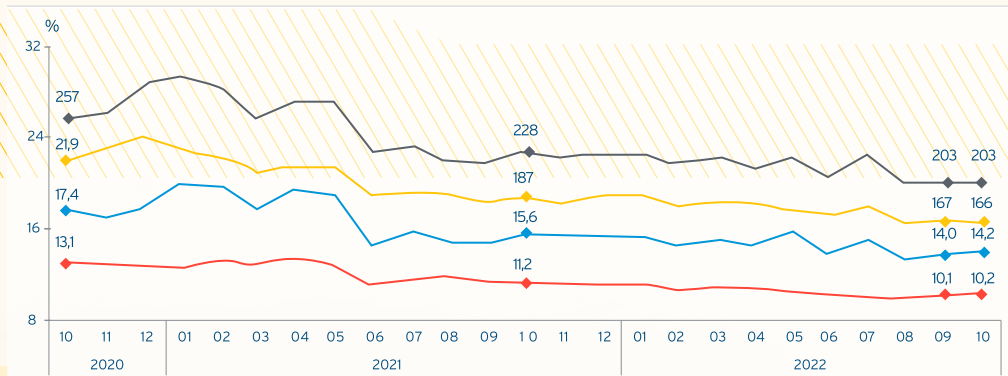
İşsizlik Oranları (Erkek, Kadın ve Ülke Geneli)

Kaynak: TÜİK

İstihdam oranı (çalışan/çalışabilir nüfus) da ilginç bir şekilde tam doğrusal bir hareketle hem kadınlarda hem de erkeklerde Covid-19 sonrası artış eğilimine girmiştir. Verilerin ölçümündeki hataları bir kenara bırakırsak, kadınların istihdam piyasasında oldukça zayıf bir eğilim görülmektedir. Modern ekonomilerde bu oranın yüzde 50'lerin üzerinde gerçekleştiği gerçeği bu orana bağlı hane halkı yoksulluğunu da gözler önünde sermekte ve esas olarak da akademik yayınlara konu olmaktadır. Esnek çalışma olanaklarının çok kısıtlı olması ülkemizde kadınların işgücüne katılımını ve istihdam oranını etkilemekte, bunun da gençlerdeki işsizlikle birleşmesiyle yoksulluğun daha da ciddi ve kalıcı bir sorun olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Grafik 6 yapısı itibarıyla yoksulluğun en net resmini vermektedir. Resmi verilerin işsizlik oranı olarak sunulan grafik bize ortalama eğilimi verirken (en alttaki kırmızı çizgi), geniş tanımlı işsizlik olarak adlandırılan atıl işgücü oranı yüzde 20'lerin üzerinde bir oranla vücut bulmaktadır. Toplumsal sorunları, ekonomik zorlukları en doğru derecede sunan da esasında bu tip işsizlik tanımı ve oranıdır. Zira bu veri ekonomik zorluklardan dolayı işgücüne katılmak zorunda olan, hane halkı geçimine yardımcı olabilmek için çalışma isteğinde bulunan tüm farklı işgücü aktivitelerini kapsar.

Grafik 6:
İşsizlik Oranı, Geniş Tanımlı
İşsizlik Oranı

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri

- Zamana bağlı eksik istihdam ve işsizlerin bütünleşik oranı
- İşsiz vepotansiyel iş gücünün bütünleşik oranı
- İşsizlik oranı
- Atıl işgücü oranı

İşsizliğin gelirsizlikle birleşmesi uzun dönemli bir yapısal sorun olarak karşımıza çıkar ve belki de ekonomi politikalarının en can alıcı tarafını vurgular.

C. Gelir Dağılımında Bozulmalar

Asgari ücretin oldukça fazla bir gündem oluşturduğu ülkemizde gelir dağılımı ile yoksulluk arasındaki bağlantıyı doğru bir şekilde analiz etmek gerekir. Bunu yaparken de sağlıklı verilerin aynı metodolojik yaklaşımlarla elde edilip analistlere sunulması bir zorunluluktur. Resmi istatistikler için yapılan insan sermayesi ve zamana dayalı maliyetlerin sonucunda elde edilen bilgilerin içeriğinin zayıf olması bazı durumlarda bu analizleri kısıtlı bir çerçeveye hapsedmektedir.

Verimlilik, teknolojik gelişme, kişi başı ya da hane başı gelir seviyesi ve bunun reel olarak sunumu, reel ücretlerin yıllar içindeki değişimi gibi hayati öneme sahip verilerin maalesef hem nicelik hem de nitelik olarak eksik olması, gelir dağılımı ile yoksulluk arasındaki araştırmaları kısıtlamaktadır.

Reel alım gücü ve onun dağılımını derinden etkileyen enflasyon olgusu ve enflasyon verilerinde yaşanan sorunların doğal olarak gelir dağılımı ve ücretler genel seviyesi hesabını farklı yönler çekmekte, ulusal hesaplarda hatalara neden olmaktadır. Özellikle gelirin seviyesi GSYH'nin olması gereken hacminden farklı veriler elde edilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla ekonomik büyüme verileri de sağlıklı bir şekilde belirlenmemektedir. Tüm bunların doğal sonucu olarak da girdilerin ulusal gelirden aldıkları payla ile onların katma değerleri arasında ilişkide kopukluklar görülmektedir.

Yoksulluk ile gelir dağılımı arasındaki ilişki TÜİK verilerine göre tabloda özetlenmiştir. Ortanca (medyan) gelirin belirli oranlarına göre hesaplanan yoksulluğun Covid-19 sonrası istatistiki olarak azalmadığı, öte yandan mutlak oranlarda hafif ölçüde düştüğü görülmektedir.

TÜİK verileri kapsamında toplumun genel düzeyine göre belirli bir sınırın altında gelire sahip olan bireyler görece anlamda yoksul sayılmaktadır. Eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert medyan gelirinin yüzde 50'si dikkate alınarak belirlenen yoksulluk sınırına göre, yoksulluk oranı 2021 yılında 0,6 puan azalarak yüzde 14,4 olmuş, medyan gelirin yüzde 60'ı dikkate alınarak belirlenen yoksulluk sınırına göre yoksulluk oranı ise son veri yılında (2020'den 2021'e) 0,6 puan azalarak yüzde 21,3 olarak gerçekleşmiştir.

Anket Yılı	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Gelir referans yılı	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2010
Medyan gelirin %40'ına göre	10,0	9,1	8,7	8,7	8,4	7,4	7,9	8,3	8,9	8,5
Medyan gelirin %50'sine göre	16,3	15,0	15,0	14,7	14,3	13,5	13,9	14,4	15,0	14,4
Medyan gelirin %60'ına göre	22,7	22,4	21,8	21,9	21,2	20,1	21,2	21,3	21,9	21,3
Medyan gelirin %70'ına göre	30,2	29,5	29,4	29,5	28,7	28,1	28,5	28,5	29,0	28,7

Tablo: 1
Eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert gelirine göre hesaplanan yoksulluk oranı (%), 2012-2021

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2021, TÜİK, 6 Mayıs 2022.

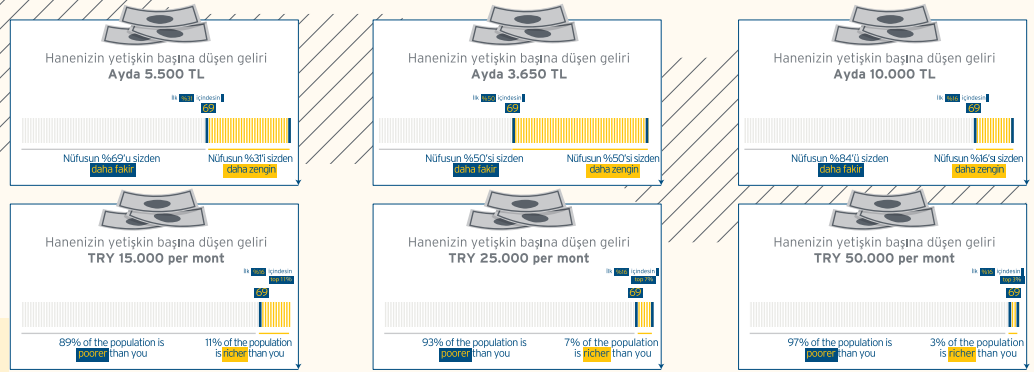
Eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert medyan gelirinin yüzde 40'ı dikkate alınarak belirlenen yoksulluk sınırına göre, yoksulluk oranı bir önceki yıla göre 0,4 puanlık azalış ile yüzde 8,5 olarak gerçekleşmiştir. Medyan gelirin yüzde 70'i dikkate alınarak belirlenen yoksulluk sınırına göre ise yoksulluk oranı bir önceki yıla göre 0,3 puanlık azalış ile yüzde 28,7 olmuştur.

Bu oranlar bizi OECD ülkeleri arasında Meksika'dan sonra ikinci sıraya yerleştirmektedir. Sıralama böyle olsa da gelir dağılımında yıllar itibarıyla bir düzelme olmaması diğer makro ekonomik göstergeleri de göz önüne aldığımızda daha uzun yıllar ya böyle devam edecek ya da (ki kuvvetli olasılık) daha kötü bir hal alacaktır.

Gelir dağılımının yoksullukla bağlantısı uluslararası karşılaştırmalarla daha net bir fotoğraf koyar ortaya. Daha standardize olmuş verilerle bu analizi bize Dünya Bankası "Dünya Eşitsizliği Veri seti" ile sağlamaktadır. Detaylı analizlerde kaybolmaktansa yine bize sağlanan olanaklar çerçevesinde ülke içinde yoksulluğun fotoğrafını çekebiliriz.

Grafik 7 Dünya Bankası gelir dağılımı verilerinin analiz sonucu ortaya çıkan ve ülkemizde hane halkı gelirinin konumunu belirten yapıyı vermektedir. Dünya Bankası için çalışan 15 kişilik akademisyen grubunun hazırladığı veri seti çoğu özellikler bakımından ulusal hesaplardan farklıdır. Ulusal verilerin yanlış ve çoğu zaman siyasetten arındırılmamış olması gelir ve servet dağılım eşitsizliği konusunda sağlıklı analiz yapılmasını mümkün kılmamaktadır. Bu yönlerinde farkındalığıyla bu araştırma grubu diğer veri setlerinin de entegre edilmesiyle daha standart ve düzenli bir veri seti oluşturmuş ve diğer araştırmacıların hizmetine sunmuşlardır.¹¹

Grafik 7:

Türkiye'de Gelir Eşitsizliği

Kaynak: Dünya Bankası, World Inequality Database'den yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bu veriler ışığında sonuçlar epey şaşırtıcıdır. Örneğin Türkiye'de gelirinizi asgari ücret seviyesindeyse ortanın üstü bir gelire sahip olmakla kalmıyorsunuz, nüfusun yüzde 69'unu geride bırakıyorsunuz. Doğal olarak çok da rasyonel olmayan bu istatistik zaten alım gücü düşmüş bir asgari ücretlinin bile nüfusa göre (karşılaştırmalı olarak) ne kadar üst gelir grubuna ait olduğunu gösteriyor. Diğer bir ifadeyle, yaşanabilir bir evin kirasına bile yeterli gelmeyen asgari ücret seviyesinin altında kalan yüzde 69'luk nüfusun yapısını da açıkça ortaya koymaktadır.

Yine Dünya Bankası verilerinden elde edilen grafiklere göre, örneğin 15 bin lira ücret alan bir kişinin üst gelir grubunda gözükmesi hem eşitsizliği hem de yoksulluğun hacmini göstermektedir.

11. Bkz., World Inequality Database, Methodology, <https://wid.world/methodology/> (Erişim tarihi: 10 Ocak 2023)

SONUÇ

Yoksulluk ve yoksunluğu mutlak bir değer ve durum olarak algılamak doğru değildir. Aksine her ikisi de hem dinamik hem de karşılaştırmalı analiz özelliklerine sahiptir ve daha sık ve sıkı bir şekilde araştırılması gerekmekte ve politika uygulamaları ona göre belirlenmelidir. Yoksulluk ve yoksunluk çoğu zaman bir sonuç gibi gözükse de dinamik özellikleri dolayısıyla birçok ekonomik ve sosyal faktörleri doğrudan ve dolaylı bir şekilde etkilemektedir.

Bu çalışma yoksulluğa ve yoksunluğa ekonomik kapsamda bir bakış açısı getirmektedir ve çözümün de başta ekonominin yapısal özelliklerinin düzeltilmesinde aranması gerektiği düşüncesindedir. Enflasyondan ekonomik büyümeye, işsizlikten, kadınların işgücüne katılım oranındaki değişimlere kadar birçok faktörden etkilenen yoksulluk ve yoksunluk aynı zamanda ilgili faktörleri de etkilemektedir.

Veri sağlığının inanılmaz derecede önemli olduğu gerçeği ile bu sorunlara çözüm bulmanın yolunun bu verilere dayalı ekonomik ve sosyal politikalarından geçtiğini, bilgi saklamanın yanlış politikaları daha da artırdığı ve dolayısıyla çözümsüzlüğü beslediğini vurgulamak gerekir.

Veri sağlığı öncü koşul olması kapsamında önemli bir başlangıç noktasıdır. Öte yandan yoksulluğun ve yoksunluğun azaltılması için uygulanması gereken ekonomik ve sosyal politikalar bu sürecin hemen arkasında gelir. Bu kapsamda atılması zorunlu olan adımları maddeler halinde şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Üretimde uzmanlığa bağlı yoğunlaştırılmış bir metodun uygulanması (Krugman modeli). Ekonomik coğrafya modelleri kapsamında lokasyon tercihi (limanlara, tüketiciye yakınlık ile çalışan insan sermayesini (çalışan havuzunu) aynı lokasyonda tutma planına dayalı bir üretim süreci hem firma hem de çalışan gelirini sürekli artıracak bu da teknolojik gelişmeyi destekleyecektir. Bu uygulama aynı zamanda bölgesel gelir dağılımını da düzelterek özelliğe sahiptir.
2. Devlet-Köylü İşbirliği Modeli (DEKİM) kapsamında devletin tarladaki üretim maliyetine ortaklığı tarımdaki nüfusu kırsal alanda tutarak tarımsal üretimi sürekli ve yeterli kılabilecek, kırsal kesimin gelirini artıracaktır.
3. Bölgesel üretimde alım gücünü bazı durumlarda tekellerle rekabet yapısıyla devlet-özel sektör işbirliğine bağlı kurulmuş firmalara devretme sürecine gidilmelidir. Özellikle referans fiyatına bağlı tarım ürünlerinde bu durum önemlidir. Böylece ürün alım ve satımında en uygun fiyat belirlenecek, üretim fazlasının ihraç edilmesi olanağını artıracaktır.
4. Üretim olanaklarının bölgenin kaynakları da göz önüne alınarak bölge üretim faktörlerince (çiftçiler, kırsal kesimde kurulmuş fabrikalar vb.) bedelsiz kullanımının sağlanmasına öncelik verilmelidir.
5. Her 10-15 köye oranında girdilerini önceleyen üretim birimlerinin DEKİM kapsamında kurulması yoksulluğu önleyecek en önemli adımların başında gelmektedir.

ŞUBAT / 2023

YOKSULLUK, YOKSUNLUĞUN BOYUTU VE EKONOMİK ANALİZİ

KONU: EKONOMİ

YOKSULLUK, YOKSUNLUĞUN BOYUTU VE EKONOMİK ANALİZİ

PROF. DR. VEYSEL ULUSOY / EKONOMİST, BOSTON COLLEGE

Ekonomika

"EDAM tarafından yapılan sosyal ve ekonomik eşitsizlikler, yoksulluk, iyi yönetim, demokratikleşme ve sürdürülebilir kalkınma gibi politik ekonomi çalışmalarını yayınlamak üzere oluşturulmuş bir platformdur."

adres. Hare Sokağı No.16 Akatlar,
Pk.34335 Beşiktaş / İstanbul-Türkiye

tel. +90 212 352 18 54
fax. +90 212 351 54 65

www.ekonomika.org.tr
info@edam.org.tr